

PRINSIP KEADILAN DALAM SEKATAN HAK TERHADAP GOLONGAN YANG TIDAK DIVAKSIN

(The Principle of Justice in the Restriction of Rights against Unvaccinated Groups)

Nia Afea Sikau

a175247@siswa.ukm.edu.my

Nik Ahmad Aiman Hakimi Hasmadi

a173699@siswa.ukm.edu.my

Shahrul Mizan Ismail*

shahrulmizan@ukm.edu.my

Fakulti Undang-undang, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Pengarang koresponden (*Corresponding author*): *

Rujukan makalah ini (*To cite this article*): Nia Afea Sikau, Nik Ahmad Aiman Hakimi Hasmadi & Shahrul Mizan Ismail. (2023). Prinsip keadilan dalam sekatan hak terhadap golongan yang tidak divaksin. *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 35(1), 1–18. [https://doi.org/10.37052/kanun.35\(1\)no1](https://doi.org/10.37052/kanun.35(1)no1)

Peroleh: <i>Received:</i>	18/1/2022	Semakan: <i>Revised</i>	18/3/2022	Terima: <i>Accepted:</i>	12/12/2022	Terbit dalam talian: <i>Published online</i>	1/1/2023
------------------------------	-----------	----------------------------	-----------	-----------------------------	------------	---	----------

Abstrak

Golongan yang tidak divaksin tidak dikenakan apa-apa tindakan undang-undang di bawah Akta Pencegahan dan Kawalan Penyakit Berjangkit 1988 mahupun undang-undang bertulis yang lain. Pada asasnya, setiap orang mempunyai hak membuat sesuatu keputusan terhadap diri masing-masing. Begitu juga dengan hak individu sama ada memilih untuk divaksin atau tidak. Sebagai rakyat, kita terikat dengan undang-undang di negara itu dan menjadi satu obligasi untuk melaksanakannya. Namun begitu, pilihan untuk tidak divaksin ini akan menyebabkan pelbagai sekatan dikenakan terhadap golongan tersebut. Sekatan ini dibuat menurut undang-undang adalah untuk kepentingan awam bagi menjaga kemaslahatan umum. Oleh sebab itu, golongan ini berpendapat bahawa layanan yang diperolehnya tidak sama seperti yang diperoleh oleh individu yang divaksin. Perlu diketahui, undang-undang

di Malaysia tidak terhad kepada teori “naturalis” yang mementingkan moraliti sahaja, tetapi juga bersifat positif, iaitu mementingkan kepatuhan undang-undang yang digubal walaupun terdapat unsur ketidakadilan kepada sebahagian pihak. Makalah ini akan menjawab persoalan, sama ada sekatan terhadap aktiviti sosial dan pergerakan individu yang tidak divaksin ini wajar dilakukan atau tidak berdasarkan teori keadilan. Makalah ini ditulis berasaskan kajian kualitatif, iaitu menganalisis prinsip keadilan dalam sekatan hak terhadap golongan yang tidak divaksin menurut pandangan tokoh jurisprudens secara kritis. Berdasarkan dapatan yang diperoleh, sekatan hak terhadap golongan yang tidak divaksin wajar dilakukan. Oleh sebab itu, kajian ini penting untuk menerangkan bahawa diskriminasi terhadap golongan yang tidak divaksin ialah suatu perkara yang adil.

Kata kunci: Vaksin, antivaksin, keadilan, sekatan, diskriminasi, sama rata

Abstract

Unvaccinated groups are exempted from any legal action under the Prevention and Control of Infectious Diseases Act 1988 or any other written law. Basically, everyone has the right to make a decision on themselves. The same goes for the individual's right to choose to be vaccinated or otherwise. As citizens, we are bound by the law of the country and it becomes an obligation to implement it. However, the choice to not be vaccinated will result in various restrictions imposed on the said groups. These restrictions are made according to the law and are in the public interest to protect the people. Thus, these groups claim that they were not treated equally to those who chose to be vaccinated. It should be noted that the law in Malaysia is not limited to the “naturalist” theory which is concerned with morality only, but is also positive in nature, which is concerned with compliance with the law that is enacted, even if there is an element of injustice towards some parties. This article will answer the question of whether the restrictions in the social activities and movements of unvaccinated individuals are justified based on the theory of justice. This article is based on a qualitative study which is analyzing the principles of justice in the restriction of rights against the unvaccinated according to the views of jurisprudential figures critically. Based on the findings, restrictions against unvaccinated groups are permissible. Therefore, this study is important in order to explain that discrimination against the unvaccinated groups is fair.

Keywords: Vaccine, anti-vaccine, justice, restriction, discrimination, equality

PENGENALAN: ISU KEADILAN DI MALAYSIA

Sejak pelaksanaan Perintah Kawalan Pergerakan (PKP) yang telah dikuatkuasakan pada Mac 2020, pelbagai siri undang-undang, panduan dan garis panduan (SOP) telah digubal bagi mengawal penularan COVID-19 daripada terus merebak di seluruh negara. Perkembangan undang-undang ini bukan sahaja berlaku di Malaysia, malah seluruh dunia telah mengambil langkah berjaga-jaga bagi memastikan wabak ini dapat dicegah. Di Malaysia, undang-undang utama yang berkaitan dengan pencegahan COVID-19 ialah Akta Pencegahan dan Pengawalan Penyakit Berjangkit (Akta 342). Di bawah Akta 342 ini, peraturan yang dinamakan sebagai Peraturan-peraturan Pencegahan dan Pengawalan Penyakit Berjangkit (Langkah-langkah di dalam Kawasan Tempatan Jangkitan) 2020 (selepas ini akan dirujuk sebagai Peraturan-peraturan) telah dikuatkuasakan bermula pada 18 Mac 2020.

Sewaktu PKP dilaksanakan pada peringkat awal, terdapat beberapa perkara yang telah ditekankan dalam peruntukan undang-undang ini. Antaranya termasuklah tafsiran penting beberapa frasa, seperti “kawasan tempat jangkitan” dan “perkhidmatan perlu”. Frasa “kawasan tempat jangkitan” merujuk mana-mana kawasan yang telah diisytiharkan sebagai kawasan berlakunya jangkitan di bawah perintah pencegahan dan pengawalan penyakit berjangkit.¹ Tafsiran bagi frasa “perkhidmatan perlu” pula merujuk mana-mana premis yang menyediakan “perkhidmatan perlu” yang boleh beroperasi, dengan syarat bahawa bilangan kakitangan dan pengunjung berada pada tahap minimum.² Perkhidmatan perlu juga merujuk mana-mana premis yang tidak menyediakan perkhidmatan perlu, tetapi dibenarkan beroperasi dengan syarat bahawa premis ini mendapat kebenaran bertulis daripada pihak berkuasa tempatan.

Premis yang terlibat dalam proses penyediaan bekalan makanan ialah satu daripada contoh perkhidmatan perlu, tetapi tertakluk pada syarat tertentu. Contoh lain bagi perkhidmatan perlu ialah perbankan dan kewangan, elektrik dan tenaga, bomba, pos, penjara, kesihatan dan perubatan, pengurusan sisa pepejal dan pembersihan awam, pembedungan, komunikasi radio, termasuk penyiaran televisyen, telekomunikasi, pengangkutan darat, air dan udara, air, e-dagang, pertahanan dan

---

1 Peraturan-peraturan Pencegahan dan Pengawalan Penyakit Berjangkit (Langkah-langkah di dalam Kawasan Tempatan Jangkitan) (Kawalan Pergerakan) (No. 2) 2021, Perenggan 3.

2 Ibid.

keselamatan, pembekalan makanan, hidupan liar, imigresen, kastam, hotel dan penginapan, pengeluaran, penyulingan, penyimpanan dan pengagihan bahan api dan pelincir, perkhidmatan pelabuhan, lapangan terbang, kargo dan apa-apa perkhidmatan yang telah ditentukan oleh menteri sebagai perlu atau kritikal untuk kebajikan awam sewaktu pandemik COVID-19.³

Dari segi kawalan pergerakan dan perhimpunan sewaktu pandemik COVID-19 melanda Malaysia, terdapat sekatan yang telah dikenakan oleh undang-undang melalui akta dan peraturan yang lain. Berdasarkan Perenggan 4(1)⁴, pergerakan dari suatu tempat ke suatu tempat yang lain di mana-mana kawasan tempat jangkitan tidak dibenarkan, kecuali bagi hal tertentu yang telah dibenarkan di bawah undang-undang yang sama. Bagi perhimpunan pula, tiada seorang pun yang dibenarkan berhimpun atau terlibat dalam apa-apa perhimpunan di mana-mana kawasan tempat jangkitan, sama ada bagi maksud keagamaan, sukan, rekreasi, sosial mahupun kebudayaan.⁵

Walau bagaimanapun, pengecualian telah diberikan bagi kes upacara pengebumian. Kebenaran ini diberikan dengan syarat bahawa bilangan orang yang hadir adalah pada kadar yang minimum.⁶ Jika didapati bersalah kerana melanggar peraturan-peraturan ini, seseorang individu itu boleh disabitkan kesalahan yang akan menyebabkan dirinya didenda tidak melebihi RM1000 atau dipenjarakan tidak melebihi enam bulan atau kedua-duanya sekali.⁷

Undang-undang yang berkaitan dengan penyakit berjangkit ini dilihat semakin berkembang berdasarkan kesesuaian fasa. Perkara ini dapat dilihat menerusi pelaksanaan fasa pertama, iaitu fasa PKP sehinggalah fasa terkini, iaitu fasa Pelan Pemulihan Negara (PPN). Perkembangan dalam PPN ini dinilai berdasarkan tiga indikator utama. Indikator pertama ialah keadaan penularan virus COVID-19 dalam komuniti. Keadaan penularan ini dinilai berdasarkan catatan jumlah kes harian di Malaysia. Indikator kedua pula ialah keupayaan sistem kesihatan awam yang akan dinilai berdasarkan kadar penggunaan katil di wad unit rawatan rapi (ICU). Seterusnya, indikator terakhir ialah tahap populasi yang dilindungi yang

---

3 Ibid.

4 Supra note 1, Perenggan 4

5 Supra note 1, Perenggan 10

6 Ibid

7 Supra note 1, Perenggan 16

dinilai berdasarkan peratusan individu yang telah lengkap menerima dua dos vaksin.⁸

Dalam fasa PPN, terdapat empat kategori atau empat fasa⁹ dalam penentuan status sesebuah kawasan. Bagi Fasa 1, PKP dilaksanakan secara menyeluruh. Sektor yang menyediakan perkhidmatan perlu sahaja yang dibenarkan untuk beroperasi. Bagi Fasa 2 pula, peluasan senarai perkhidmatan perlu akan dilakukan, tetapi sektor sosial masih kekal ditutup. Bagi Fasa 3, perkhidmatan bukan perlu dan sektor sosial akan dibuka secara berperingkat. Bagi Fasa 4, semua sektor dibuka sepenuhnya. Sehingga 5 November 2021, terdapat dua negeri sahaja yang masih berada dalam Fasa 3, iaitu Kelantan dan Sarawak.¹⁰

Perkembangan undang-undang dan SOP sewaktu pandemik ini pada asalnya tidak mendatangkan masalah, malah disambut baik oleh majoriti masyarakat di Malaysia. Buktinya, sewaktu PKP mula diperkenalkan, tahap pematuhan rakyat sangat tinggi.¹¹ Walau bagaimanapun, disebabkan oleh perkembangan dalam pelaksanaan undang-undang dan SOP, semakin banyak isu yang berbangkit. Isu utama yang menjadi perbualan masyarakat ialah isu yang berkaitan dengan keadilan dalam pelaksanaan dan penguatkuasaan undang-undang terhadap golongan yang sudah lengkap divaksin dan golongan yang memilih untuk tidak divaksin. Golongan yang sudah divaksin diberikan pelbagai kebebasan dan kemudahan. Sebelum itu, kebebasan diberikan tanpa mengambil kira status vaksinasi. Setelah itu, vaksin dilihat sebagai tiket untuk menentukan kebebasan seseorang individu.

Isu ini mula timbul apabila golongan yang enggan divaksin ini berasa seakan-akan didiskriminasikan. Hal ini dikatakan demikian kerana kebebasan hanya diberikan kepada orang yang divaksin, sedangkan kebebasan yang diberikan itu adalah antara kebebasan asasi yang sepatutnya dinikmati oleh semua orang. Antara kebebasan yang

---

8 Kementerian Kesihatan Malaysia. (2021a). Indikator PPN: Kes harian COVID-19 digantikan dengan kes kemasukan hospital baharu bergejala bagi negeri di Fasa 1 yang mencapai kadar vaksinasi lengkap sekurang-kurangnya 50% penduduk dewasa. <https://covid-19.moh.gov.my/faqsop/pelan-pemulihan-negara/2021/08/penggantian-indikator-pelan-pemulihan-negara-07082021>

9 Majlis Pemulihan Negara. (2021). *Pelan Pemulihan Negara*. <https://pelanpemulihannegara.gov.my/faq.html>

10 Kerajaan Malaysia. (2021). Senarai negeri mengikut fasa dalam Pelan Pemulihan Negara. <https://www.malaysia.gov.my/portal/content/31194?language=my>

11 Faris Fuad. (2020, 22 Disember). COVID-19: Pematuhan SOP pada tahap tinggi. *Berita Harian*. <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2020/12/767926/covid-19-pematuhan-sop-pada-tahap-tinggi>

dipertikaikan termasuklah kebebasan untuk bergerak seperti yang telah termaktub dalam Perlembagaan Persekutuan melalui Perkara 9¹². Walau bagaimanapun, kebebasan asasi ini sebenarnya tertakluk pada undang-undang lain dan mempunyai limitasi.¹³ Hal ini bermaksud, kebebasan ini tidak bersifat mutlak. Persoalannya, adakah tindakan individu yang tidak mahu divaksin ini dianggap sebagai suatu jenayah sehingga kebebasan asasinya boleh disekat? Adakah konsep keadilan menurut teori jurisprudens telah diamalkan? Adakah adil untuk pihak berkuasa mengenakan dua set undang-undang dan SOP kepada individu yang telah divaksin dan individu yang memilih untuk tidak divaksin ini?

Di Malaysia, kadar vaksinasi telah menjadi indikator utama dalam penentuan keadaan semasa COVID-19. Pembukaan semula sempadan antara daerah dan antara negeri juga bergantung pada kadar vaksinasi.¹⁴ Kes harian yang dicatatkan mula menjadi indikator sampingan sahaja dengan mengkategorikan kes jangkitan kepada kategori 1, 2, 3, 4 dan 5, tidak seperti sewaktu fasa awal negara Malaysia diserang oleh wabak COVID-19. Sehingga 18 Disember 2021, jumlah penerima vaksin lengkap dua dos adalah sebanyak 78.2%, iaitu melibatkan 25,564,035 populasi penduduk di Malaysia. Jumlah yang tidak divaksin pula sebanyak 20.5%, iaitu melibatkan 6,705,577 populasi penduduk di Malaysia. Jumlah selebihnya ialah golongan yang menerima dos vaksin yang tidak lengkap, iaitu satu dos sahaja.¹⁵

Menjelang 11 Oktober 2021, setelah sembilan bulan sekatan rentas negeri dan daerah dilaksanakan di Malaysia, akhirnya kerajaan memutuskan untuk membenarkan aktiviti tersebut.¹⁶ Perkara ini direalisasikan berdasarkan kadar vaksinasi orang dewasa yang telah

---

12 Perkara 9, Perlembagaan Persekutuan Malaysia.

13 Muhammad Shazeri Baherudin. (2021). Hak Asasi Manusia Menurut Perlembagaan Persekutuan, i-WIN LIBRARY https://waqafilmunusantara.com/wp-content/uploads/2021/08/5_artikel_hak-asasi-manusia_competition.pdf

14 Raja Noraina Raja Rahim & Yusmizal Dolah Aling. (2021, 1 Mac). Buka sempadan, rentas negeri selepas imunisasi capai tahap tertentu. *Harian Metro*. <https://www.hmetro.com.my/utama/2021/03/679307/buka-sempadan-rentas-negeri-selepas-imunisasi-capai-tahap-tertentu>

15 Kementerian Kesihatan Malaysia. (2021). *Vaccination in Malaysia*. <https://covidnow.moh.gov.my/vaccinations/>

16 Hasimi Muhammad. (2021, 10 Oktober). *Akhirnya! 11 Okt dah boleh rentas negeri*. *Astro Awani*. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/akhirnya-11-okt-dah-boleh-rentas-negeri-324578>

mencapai 90%, iaitu mencapai imuniti berkelompok. Bukan sahaja aktiviti rentas negeri telah dibenarkan, pelbagai sektor sosial juga mula dilihat beroperasi dengan mematuhi garis panduan yang telah ditetapkan oleh pihak berkuasa. Premis jualan makanan beroperasi dengan kebenaran makan di kedai (*dine-in*). Sektor sukan beroperasi seperti biasa. Panggung wayang telah dibenarkan untuk dibuka. Walau bagaimanapun, antara syarat yang wajib dipatuhi termasuklah individu yang ingin menikmati kebebasan tersebut mestilah telah lengkap divaksin, iaitu menerima dua dos suntikan vaksin.¹⁷ Hal ini bermaksud, kebebasan yang telah diberikan ini tidak akan dinikmati oleh seluruh rakyat Malaysia, walaupun sasaran untuk mencapai imuniti berkelompok telah tercapai.

Bagi mengetahui, sama ada undang-undang ini bersifat tidak adil berdasarkan teori jurisprudens, punca yang menyebabkan masyarakat tidak mahu divaksin perlu dianalisis terlebih dahulu. Hal ini dikatakan demikian kerana jika keputusan tidak mahu divaksin ini disebabkan oleh faktor yang mendesak, seperti ancaman kesihatan yang lebih teruk yang akan berlaku setelah divaksin, maka undang-undang dan SOP ini seolah-olah telah meniadakan hak golongan ini. Hal ini mewujudkan keadaan ketiadaan pilihan untuk memilih, sama ada untuk divaksin atau tidak.

Sebagai contohnya, vaksin COVID-19 Pfizer-BioNTech (Pfizer) yang juga dikenali sebagai COMIRNATY tidak disyorkan kepada individu yang kurang daya tahan imun, pesakit penyakit autoimun, wanita mengandung atau menyusukan anak serta golongan yang mempunyai alahan terhadap isi kandungan vaksin tersebut.¹⁸ Namun begitu, pada 25 Jun 2021, ujian klinikal telah mengesahkan bahawa tiga vaksin utama yang sesuai untuk ibu mengandung ialah Pfizer, Sinovac dan AstraZeneca.¹⁹ Perkara ini telah disahkan sendiri oleh Menteri Penyelaras Program Imunisasi COVID-19 Kebangsaan (PICK), Khairy Jamaluddin. Berdasarkan keadaan ini, terbukti bahawa tidak semua orang boleh divaksin dan kekangan individu itu sendiri harus dinilai terlebih dahulu.

---

17 Fareez Azman. (2021, 9 Ogos). *Anda lengkap dua dos vaksin? Ini kelonggaran SOP yang perlu anda tahu*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/anda-lengkap-dua-dos-vaksin-ini-kelonggaran-sop-yang-perlu-anda-tahu-313023>

18 Bernama. (2021, 23 Februari). *Bukan boleh cucuk sembarangan!*. *Harian Metro*. <https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2021/02/677447/bukan-boleh-cucuk-sembarangan>

19 Umavathi Ramayah. (2021, 17 Mei). *Hanya vaksin Pfizer-BioNTech sesuai untuk ibu mengandung - Khairy*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/hanya-vaksin-pfizerbiontech-sesuai-untuk-ibu-mengandung-khairy-298391>

Di samping itu, terdapat juga individu yang memilih untuk tidak divaksin disebabkan oleh kepercayaan tertentu. Isu yang telah menggemparkan seluruh rakyat Malaysia adalah apabila lebih kurang 2500 orang guru yang bertanggungjawab untuk mendidik anak bangsa enggan divaksin.²⁰ Menurut Menteri Kanan (Pendidikan), Datuk Dr. Radzi Jidin, antara alasan yang telah diberikan kepada pihak Kementerian Pendidikan termasuklah isu ketidakyakinan terhadap vaksin dan kepercayaan terhadap propaganda yang tidak benar tentang vaksin.²¹ Isu ini juga berkait rapat dengan gerakan fahaman antivaksin yang sememangnya menolak vaksin. Fahaman dan propaganda antivaksin ini tidak disebar secara tersembunyi, tetapi secara terbuka melalui media sosial yang menjadi medium penyebaran maklumat terpantas pada era globalisasi ini. Oleh sebab itu, tidak hairanlah apabila terdapatnya golongan yang menolak vaksinasi atas dasar kepercayaan tertentu.

Perbezaan kefahaman dan kapasiti individu untuk divaksin ini perlu diambil kira dan dinilai semula untuk membentuk suatu prinsip undang-undang yang adil. Berkemungkinan bahawa bagi pemerintah, undang-undang ini hanya akan memberikan kesan kepada golongan yang boleh divaksin, tetapi enggan atas dasar kepercayaan yang karut. Perkara ini telah dijelaskan oleh Menteri Kesihatan, Khairy Jamaluddin melalui satu kenyataannya, iaitu kerajaan akan membuat golongan yang tidak mahu divaksin atas keengganan atau kedegilan sendiri hidup dalam keadaan susah.²² Bentuk kesusahan itu berdasarkan peruntukan undang-undang, peraturan dan SOP yang berkaitan dengan COVID-19, seperti kebebasan untuk bergerak dan kebebasan untuk bekerja. Menurut beliau lagi, kerajaan mempertimbangkan untuk mewajibkan saringan wajib secara mingguan kepada golongan yang enggan divaksin dengan tanggungan kos sendiri dan bukan melalui dana kerajaan.²³

Kebebasan yang dituntut oleh golongan yang enggan divaksin ini bukanlah kebebasan yang hanya diungkapkan melalui kata-kata, tetapi

---

20 Abd Hadi Che Awang. (2021, 3 September). *2500 guru enggan divaksin tidak dibenar mengajar secara bersemuka – Radzi*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/2500-guru-enggan-divaksin-tidak-dibenar-mengajar-secara-bersemuka-radzi-317666>

21 Ibid.

22 Nur Huda Musa. (2021, 16 Oktober). *Kita akan terus menyusahkan hidup antivaksin – KJ*. *Kosmo*. <https://www.kosmo.com.my/2021/10/16/kita-akan-terus-menyusahkan-hidup-antivaksin-kj/>

23 Ibid.

kebebasan yang telah dijamin oleh Perlembagaan Persekutuan. Sekiranya enggan divaksin, pergerakan golongan ini akan dihadkan. Adakah sekatan ini bercanggah dengan Perkara 9 Perlembagaan Persekutuan? Sekiranya seseorang individu itu tidak divaksin, seseorang individu itu juga boleh kehilangan pekerjaannya. Perkara ini telah dirujuk melalui Pekeliling Perkhidmatan Bilangan 4 Tahun 2021 mengenai Dasar Pelaksanaan Imunisasi COVID-19 bagi Pegawai Perkhidmatan Awam Persekutuan. Berdasarkan pekeliling ini, Pegawai Perkhidmatan Awam Persekutuan yang gagal melengkapkan imunisasi COVID-19 boleh dikenakan tindakan tatatertib atau ditamatkan perkhidmatan apabila dasar baharu yang berhubung dengan imunisasi yang melibatkan penjawat awam dilaksanakan bermula pada 1 November 2021.²⁴

Bagi sektor pendidikan pula, Menteri Pengajian Tinggi, Datuk Seri Noraini Ahmad pada 14 September 2021 telah menyatakan bahawa hanya pelajar, staf akademik dan staf bukan akademik yang telah lengkap divaksin dan melepasi tempoh keberkesanan selepas divaksin sahaja yang dibenarkan masuk ke kampus.²⁵ Hal ini bermaksud, pelajar yang tidak divaksin tidak dibenarkan pulang ke kampus untuk mendapat pendidikan yang lebih baik dari aspek prasarana dan kelengkapan asas yang lengkap, lebih-lebih lagi bagi pelajar yang memerlukan perkhidmatan makmal. Adakah sekatan ini telah bercanggah dengan Perkara 12 Perlembagaan Persekutuan, iaitu hak berkenaan dengan pendidikan? Persoalan yang paling penting, adakah prinsip undang-undang dan SOP ini bercanggah dengan Perkara 8 Perlembagaan Persekutuan, iaitu berkaitan dengan kesamarataan?

Suntikan vaksin COVID-19 ini bersifat pilihan bagi semua rakyat Malaysia. Apabila berbicara soal pilihan, adakah tindakan melakukan diskriminasi dan undang-undang yang berbeza ini ialah suatu perkara yang boleh diterima dan diamalkan di Malaysia? Oleh hal yang demikian, penulisan ini akan mengupas pelaksanaan sekatan terhadap golongan yang tidak divaksin berdasarkan prinsip *jurisprudens* yang berkaitan dengan keadilan. Analisis akan dibuat berdasarkan pandangan daripada tokoh

24 Bernama. (2021, 19 Oktober). *Penjawat awam gagal lengkapkan vaksinasi COVID-19 boleh dikenakan tindakan tatatertib, ditamatkan perkhidmatan*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/penjawat-awam-gagal-lengkapkan-vaksinasi-covid19-boleh-dikenakan-tindakan-tatatertib-ditamatkan-perkhidmatan-326101>

25 Astro Awani. (2021, 14 September). *Operasi IPT: Hanya pelajar, kakitangan lengkap vaksin dibenar masuk kampus*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/operasi-ipt-hanya-pelajar-kakitangan-lengkap-vaksin-dibenar-masuk-kampus-319667>

jurisprudens. Maka, objektif utama penulisan ini adalah untuk menganalisis undang-undang, peraturan dan garis panduan yang dilaksanakan di Malaysia berdasarkan konsep keadilan dari perspektif tokoh jurisprudens.

PRINSIP KEADILAN OLEH TOKOH JURISPRUDENS

Berdasarkan prinsip keadilan, semua individu harus dilayan sama rata, melainkan wujudnya perbezaan yang relevan berdasarkan situasi tertentu.²⁶ Sebagai contohnya, sekiranya seorang wanita dan seorang lelaki bekerja di tempat yang sama dan tiada perbezaan yang relevan antara kedua-duanya, termasuklah dari aspek kerja yang dilakukan, kedua-duanya perlu dibayar gaji yang sama jumlahnya. Sekiranya lelaki itu dibayar lebih gajinya hanya disebabkan oleh jantina dan kaumnya, layanan ini ialah suatu bentuk diskriminasi. Maka, tidak ada keadilan dalam situasi ini kerana jantina dan kaum ialah perkara yang tidak relevan dalam situasi kerja biasa.

Walau bagaimanapun, terdapat banyak perbezaan yang dianggap sebagai kriteria yang wajar dijadikan alasan untuk melayan seseorang itu secara berbeza. Sebagai contohnya, kerajaan memberikan bantuan kewangan yang lebih kepada individu yang kurang bernasib baik berbanding dengan individu yang bernasib baik atau berkemampuan. Contoh lain dapat dilihat melalui pemberian hukuman kepada individu yang melakukan kesalahan dan ketiadaan pemberian hukuman kepada individu yang tidak melakukan kesalahan. Selain itu, individu yang membuat sumbangan yang lebih besar dalam sesuatu projek akan menerima lebih banyak faedah daripada individu yang memberikan sumbangan yang minimum. Oleh sebab itu, kriteria tertentu, seperti keperluan, sumbangan dan usaha, ialah kriteria yang wajar dijadikan sebagai alasan untuk memberikan layanan yang tidak sama rata.²⁷

Sebaliknya, terdapat juga kriteria yang tidak diterima sebagai alasan yang wajar untuk memberikan layanan yang berbeza-beza kepada seseorang. Contohnya, dalam sesuatu pekerjaan secara umumnya, adalah tidak adil untuk memberikan layanan istimewa kepada seseorang individu berdasarkan umur, jantina, bangsa atau agamanya. Selain itu, adalah

---

26 Wacks, R. (2012). *Understanding jurisprudence: An introduction to legal theory*. Oxford University Press.

27 Velasquez, M., Andre, C., Shanks, T.S.J., & Meyer, M. J. (2014). *Justice and fairness*. Santa Clara University. <https://www.scu.edu/ethics/ethics-resources/ethical-decision-making/justice-and-fairness/>

tidak adil sekiranya seseorang hakim menjatuhkan hukuman percubaan bagi kesalahan rompakan bersenjata kepada anak saudaranya, tetapi menjatuhkan hukuman penjara kepada pesalah yang tidak ada hubungan persaudaraan dengannya. Seterusnya, adalah tidak adil sekiranya seseorang pesalah itu dijatuhkan hukuman atas sesuatu yang tidak berada dalam kawalannya ataupun seseorang itu tidak diberikan pampasan terhadap kecederaan yang dialaminya.²⁸ Oleh sebab itu, dapat disimpulkan bahawa keadilan secara umumnya bermaksud kesamarataan, keadilan dan apa-apa yang patut atau apa-apa yang diperlukan.

Dalam usaha mengulas secara mendalam tentang apa-apa yang dimaksudkan dengan keadilan, pandangan daripada dua tokoh penting dalam jurisprudens harus dibincangkan. Tokoh ini ialah Plato dan Aristotle. Prinsip keadilan paling asas yang telah diterima secara meluas sejak pertama kali ditakrifkan oleh Aristotle lebih daripada dua ribu tahun yang lalu. Beliau menyatakan bahawa “yang sama harus dilayan sama rata dan yang tidak sama harus dilayan dengan tidak sama rata.”²⁹ Sebaliknya, Plato mendefinisikan keadilan dengan menerangkan bahawa dalam kehidupan sosial, setiap individu dan setiap kelas harus diletakkan pada tempat yang sepatutnya. Plato percaya bahawa manusia diciptakan dengan sifat tertentu, seperti kebijaksanaan, keberanian dan selera makan. Plato tidak menyatakan konsep hak untuk mendefinisikan keadilan. Sebaliknya, Plato menyatakan bahawa konsep tugas adalah sama dengan kebebasan sebenar. Tambahan pula, menurut Plato, keadilan ialah kualiti kehidupan moral yang sangat diperlukan oleh seseorang individu.

Terdapat beberapa jenis keadilan yang telah dicadangkan oleh beberapa tokoh jurisprudens. Yang pertama ialah keadilan pengagihan/keadilan ekonomi yang telah dijelaskan oleh Aristotle. Yang kedua ialah keadilan undang-undang. Jenis ini dicadangkan oleh ahli perundangan positivis. Jenis ketiga ialah keadilan sosial, yang boleh didapati dalam buku Rawls. Jenis keadilan terakhir ialah keadilan individu, seperti yang dijelaskan oleh Nozick. Jenis keadilan yang berkaitan bagi tujuan penulisan makalah ini ialah keadilan sosial dan keadilan individu, yang masing-masingnya dicadangkan oleh Rawls dan Nozick. Bagi tujuan penulisan makalah ini, teori utilitarianisme juga akan turut dibincangkan.

---

28 Ibid.

29 Velasquez *et al.*, supra note 27.

Prinsip Keadilan Sosial oleh John Rawls

Rawls dalam bukunya *A Theory of Justice* dan *Political Liberalism* yang ditulis pada tahun 1971 dan 1993, masing-masing membincangkan persoalan tentang cara mewujudkan syarat untuk masyarakat adil. Persoalan ini wujud kerana individu dalam sesebuah masyarakat, terutamanya masyarakat moden, mempunyai kepercayaan yang berbeza-beza tentang perkara yang bernilai. Hal ini dikatakan demikian kerana nilai masyarakat moden mungkin bercanggah antara satu dengan lain. Rawls berpendapat bahawa seseorang individu dalam sesebuah masyarakat haruslah bertolak ansur, sekiranya terdapat perselisihan yang munasabah tentang kepercayaan moral, seperti perkahwinan sejenis.

Menurut Rawls, terdapat dua prinsip keadilan, iaitu kebebasan sama rata dan pengagihan semula.³⁰ Berdasarkan prinsip pertama, Rawls berpendapat bahawa setiap orang hendaklah mempunyai hak yang sama rata untuk mendapatkan kebebasan asas yang mencukupi sepenuhnya dan sama untuk semua. Kebebasan ialah suatu perkara yang sama untuk semua dan bukan hanya untuk sesetengah orang atau sesetengah golongan dalam masyarakat. Setiap orang mempunyai hak atau kebebasan yang sama. Menurut Rawls, keadaan seseorang yang memiliki lebih banyak hak dan kebebasan berbanding dengan orang lain ialah suatu keadaan yang tidak adil. Oleh sebab itu, Rawls berpendapat bahawa undang-undang diwujudkan untuk melindungi hak dan memberikan hukuman apabila hak seseorang itu dilanggar.

Prinsip kedua menurut Rawls ialah ketidaksamaan sosial dan ekonomi hendaklah diatur atau diwajarkan supaya kedua-duanya dilekatkan pada jawatan. Jawatan itu pula hendaklah terbuka kepada semua orang di bawah syarat dan peluang yang sama rata. Perkara ini adalah untuk memberikan manfaat kepada ahli masyarakat yang paling kurang bernasib baik. Oleh sebab itu, ketidaksamaan sosial dan ekonomi dibenarkan selagi boleh memberikan manfaat kepada golongan yang paling kurang bernasib baik dalam sesebuah masyarakat.

Rawls tidak menafikan kewujudan ketidaksamaan dalam pelaksanaan prinsip kedua ini. Namun begitu, Rawls mencadangkan bahawa tanggungjawab secara moral diperlukan untuk memperbaiki keadaan golongan yang paling tidak bernasib baik, melainkan hal tersebut akan membawa keburukan kepada semua orang. Rawls juga berpendapat

---

30 Rawls, J. (1999). *A theory of justice* (Ed. ke-2). Belknap Press: An imprint of Harvard University Press.

bahawa kebanyakan orang mungkin dengan munasabahnya menganggap bahawa golongan yang paling tidak bernasib baik mempunyai keperluan yang paling besar. Rawls juga menyatakan bahawa golongan yang menerima kuasa istimewa akan diberikan tanggungjawab atau beban khas berbanding dengan golongan yang tidak menerima kuasa istimewa. Secara kesimpulannya, prinsip keadilan kedua yang dikemukakan oleh Rawls tidak mengizinkan perubahan dalam institusi sosial dan ekonomi yang bertujuan untuk memberikan kehidupan yang lebih baik kepada golongan yang sudah berada di tempat yang baik, tetapi tidak melakukan apa-apa untuk golongan yang kurang bernasib baik.

Prinsip Keadilan Individu oleh Nozick

Nozick, dalam buku *Anarchy, State, and Utopia*³¹ yang ditulis pada tahun 1974, secara umumnya berpendapat bahawa setiap orang dilahirkan dengan hak asasi individu, dan hak ini tidak boleh dicabul oleh mana-mana individu mahupun negara. Nozick mencadangkan bahawa kerajaan boleh campur tangan dalam urusan seseorang individu dan urusan yang melibatkan harta bendanya, tetapi hanya secara minimum. Beliau juga berpendapat bahawa campur tangan oleh kuasa kerajaan yang berlebihan dalam sesuatu urusan individu akan membawa kepada pencabulan hak individu tersebut. Nozick juga menyatakan bahawa hak individu ialah perkara yang paling utama. Oleh sebab itu, tidak ada keperluan bagi sesebuah kerajaan dalam sesebuah negara untuk mencapai keseimbangan moral dengan mengorbankan hak seseorang individu.

Nozick menggunakan prinsip Immanuel Kant, iaitu ahli falsafah pada abad ke-18. Nozick merujuk pandangan Kant yang menyatakan bahawa hak individu tidak boleh dicabul dan tidak boleh dilanggar untuk mencapai tujuan tertentu.³² Hal ini bermakna, kepentingan diri setiap orang adalah apabila seseorang itu tidak boleh digunakan sebagai suatu sumber atau cara untuk mencapai sesuatu tujuan. Pandangan Nozick ini bertentangan dengan cadangan Rawls. Nozick mengkritik Rawls. Menurut Nozick, perbuatan memperlakukan seseorang seolah-olah orang tersebut hanya berguna untuk kebaikan orang lain merupakan suatu kesalahan kerana mengorbankan haknya untuk orang lain.

31 Nozick, R. (1974). *Anarchy, state, and utopia*. Basic Books.

32 Salahuddin, A. (2018). Nozick's entitlement theory of justice, libertarian rights and the minimal state: A critical evaluation. *Journal of Civil Legal & Sciences*, 7(1), 3.

Teori Utilitarianisme oleh Bentham

Teori utilitarianisme ialah suatu doktrin moral yang meminta seseorang manusia supaya bertindak untuk menghasilkan kebaikan secara maksimum. Kebaikan ini termasuklah kegembiraan dan keseronokan yang boleh dinikmati oleh semua pihak. Istilah yang sering dikaitkan dengan teori utilitarianisme ialah istilah kebaikan dan kebahagiaan. Istilah kebaikan bermaksud pengalaman keseronokan yang dikaitkan dengan kebaikan. Pengalaman keseronokan boleh dibezakan daripada pengalaman kesakitan yang dikaitkan dengan kejahatan. Istilah kebahagiaan pula bermaksud keseronokan yang disamakan dan dikaitkan dengan kebahagiaan.

Menurut Bentham, alam ini telah meletakkan manusia di bawah tadbir urus dua tuan yang berdaulat, iaitu kesakitan dan kesenangan.³³ Dua tuan ini akan menunjukkan perkara harus dilakukan oleh seseorang manusia itu. Prinsip utiliti bermaksud prinsip yang meluluskan atau tidak menyetujui setiap tindakan mengikut kecenderungan yang didapati akan menambah atau mengurangkan kebahagiaan pihak yang berkepentingan. Bentham juga menyatakan bahawa prinsip ini terpakai untuk semua tindakan individu persendirian dan setiap langkah yang diambil oleh sesebuah kerajaan.

Teori utilitarianisme berperanan untuk memaksimumkan kebahagiaan. Teori ini menggunakan konsep *consequentialist*.³⁴ Berdasarkan konsep ini, penentuan keadilan memerlukan penganalisan terhadap akibat sesuatu tindakan. Jika akibatnya ialah suatu yang adil, perbuatan tersebut dianggap sebagai adil. Terdapat dua bentuk pengagihan sama rata dalam teori utilitarianisme, iaitu *Act utilitarianism* dan *Rule utilitarianism*.³⁵ *Act utilitarianism* merujuk persoalan, sama ada sesuatu tindakan yang dicadangkan itu berfungsi untuk membawa peningkatan kebahagiaan umum atau tidak. *Rule utilitarianism* pula bermaksud sesuatu peraturan haruslah bertujuan untuk membawa kepada peningkatan kebahagiaan umum.

ULASAN PELAKSANAAN PRINSIP KEADILAN DI MALAYSIA MENURUT TOKOH JURISPRUDENS

Seperti yang telah diterangkan sebelumnya, hanya individu yang telah divaksin akan diberikan kebenaran untuk keluar bersosial, seperti makan

---

33 Wacks, R. supra note 26, pada 237.

34 Ibid.

35 Wacks, R. supra note 33.

di premis makanan dan merentas negeri lain. Rawls sudah tentu menentang ketidaksamarataan ini berdasarkan prinsip pertamanya. Dalam prinsip itu, setiap orang termasuklah golongan yang divaksin dan golongan yang tidak divaksin hendaklah mempunyai hak yang sama rata untuk mendapatkan kebebasan yang sama rata.

Kebebasan harus diberikan kepada kedua-dua golongan ini, bukannya terhad pada golongan yang divaksin. Menurut Rawls, adalah tidak adil sekiranya golongan yang divaksin ini memiliki lebih banyak hak, seperti hak untuk bergerak dari suatu tempat ke suatu tempat yang lain. Undang-undang seharusnya melindungi hak kebebasan golongan yang tidak divaksin dan memberikan hak kebebasan yang sama rata kepada golongan tersebut seperti yang diperoleh oleh golongan yang divaksin.

Namun begitu, menurut prinsip kedua Rawls, ketidaksamarataan sosial dan ekonomi hendaklah diatur atau diwajarkan supaya kedua-duanya dilekatkan pada jawatan. Jawatan ini pula hendaklah terbuka kepada semua orang di bawah syarat dan peluang yang sama rata untuk memberikan manfaat kepada ahli masyarakat yang paling kurang bernasib baik. Oleh sebab itu, ketidaksamaan sosial dan ekonomi adalah dibenarkan selagi boleh memberikan manfaat kepada golongan yang paling kurang bernasib baik dalam sesebuah masyarakat itu.

Dalam situasi yang menjadi masalah ini, golongan yang divaksin ialah golongan yang paling tidak bernasib baik berbanding dengan golongan yang tidak divaksin. Hal ini dikatakan demikian kerana golongan yang divaksin diletakkan dalam suatu situasi yang berbahaya, sekiranya golongan yang tidak divaksin dibenarkan bergerak di tempat awam dan bersosial dengan orang lain. Golongan tidak divaksin ini berupaya menyebarkan virus dengan lebih berkesan berbanding dengan golongan yang telah divaksin. Oleh sebab itu, wajarlah manfaat untuk bersosial dan bergerak yang lebih banyak diberikan kepada golongan yang telah divaksin kerana golongan ini paling tidak bernasib baik dalam situasi ini.

Bagi Nozick pula, golongan yang tidak divaksin juga mempunyai hak asasi, seperti kebebasan bergerak. Hak ini tidak boleh dilanggar oleh mana-mana individu, sekalipun oleh kerajaannya sendiri. Perbuatan menyekat kebebasan individu yang tidak divaksin hanyalah alat atau cara untuk mencapai tujuan lain. Bagi Nozick, hak seseorang individu seharusnya tidak dikorbankan bagi mencapai apa-apa tujuan. Oleh sebab itu, Nozick menentang sepenuhnya layanan tidak sama rata yang diberikan kepada golongan yang tidak divaksin ini.

Berdasarkan teori utilitarianisme, sekiranya telah diputuskan bahawa kebahagiaan keseluruhan masyarakat akan diperbaiki dengan mendiskriminasikan golongan minoriti, diskriminasi tersebut dibenarkan. Hal ini dikatakan demikian kerana matlamat teori utilitarianisme adalah untuk meningkatkan kebahagiaan keseluruhan masyarakat yang terlibat. Dalam isu sekatan hak terhadap golongan yang tidak divaksin, golongan yang telah divaksin ialah golongan majoriti, manakala golongan yang menolak vaksin ialah golongan minoriti.

Sekiranya golongan yang tidak divaksin diberi hak yang sama rata seperti yang diberikan kepada golongan yang telah divaksin, seperti hak untuk bersosial dan bergerak, golongan yang tidak divaksin ini akan memudaratkan individu yang berada dalam golongan yang telah divaksin. Golongan yang tidak divaksin ini akan meningkatkan kadar keberjangkitan virus COVID-19, seterusnya akan menurunkan kebahagiaan seluruh masyarakat di negara ini. Oleh sebab itu, dengan menggunakan teori utilitarianisme, diskriminasi yang dilakukan terhadap golongan yang tidak divaksin ini dibenarkan.

KESIMPULAN

Sebagai kesimpulannya, layanan tidak sama rata yang diberikan kepada golongan yang tidak mahu divaksin wajar dilakukan berdasarkan prinsip keadilan sosial yang diterangkan oleh Rawls. Menurut Rawls, diskriminasi terhadap golongan ini dibenarkan sekiranya akan memberikan manfaat yang lebih banyak kepada golongan yang telah divaksin kerana golongan ini ialah golongan yang paling tidak bernasib baik dalam situasi ini. Tambahan pula, melalui teori utilitarianisme yang diterangkan oleh Bentham, layanan tidak sama rata kepada golongan yang tidak divaksin adalah wajar kerana akan meningkatkan kebahagiaan masyarakat secara umumnya. Hal ini dikatakan demikian kerana diskriminasi ini akan menyebabkan kadar keberjangkitan virus berbahaya COVID-19 menurun.

Walaupun Nozick menentang layanan tidak sama rata terhadap golongan yang menolak vaksin, teori keadilan individu ini tidak sesuai digunakan dalam situasi di Malaysia. Hal ini dikatakan demikian kerana tindakan seseorang individu yang memilih untuk tidak divaksin akan menjejaskan keseluruhan masyarakat yang ada di Malaysia. Tambahan pula, hak masyarakat umum haruslah didahulukan berbanding dengan hak individu dalam kelompok minoriti. Walaupun Malaysia telah mencapai imuniti berkelompok yang akan mendatangkan kesan yang minimum

terhadap kebolehhajngkitan virus COVID-19 ini, kewujudan risiko yang boleh mengganggu gugat kemaslahatan awam dilihat lebih utama. Vaksin hanya akan mengurangkan risiko, bukan bertindak sebagai penawar. Oleh sebab itu, penolakan prinsip Nozick ini dilihat bertepatan untuk memastikan kesihatan awam lebih terjaga.

Oleh sebab itu, teori keadilan sosial oleh Rawls dan teori utilitarianisme lebih sesuai digunakan dalam situasi di Malaysia yang membenarkan diskriminasi terhadap golongan tidak divaksin. Daripada pelbagai perspektif keadilan dan kesamarataan yang telah diterangkan dalam kajian ini, pendekatan undang-undang di Malaysia yang dilihat mendiskriminasikan golongan yang tidak divaksin ini tidaklah bercanggah dengan konsep jurisprudens. Diskriminasi ini juga dilihat tidak bercanggah dengan peruntukan dalam Perkara 8 (kesamarataan) dan Perkara 9 (larangan buang negeri dan kebebasan bergerak) Perlembagaan Persekutuan kerana peruntukan ini menjelaskan bahawa kebebasan ini tertakluk pada undang-undang yang lain. Hal ini bermaksud, kebebasan dan hak tersebut bukanlah suatu kebebasan yang bersifat mutlak.

RUJUKAN

- Abd Hadi Che Awang. (2021, 3 September). *2500 guru enggan divaksin tidak dibenar mengajar secara bersemuka – Radzi*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/2500-guru-enggan-divaksin-tidak-dibenar-mengajar-secara-bersemuka-radzi-317666>
- Astro Awani. (2021, 14 September). *Operasi IPT: Hanya pelajar, kakitangan lengkap vaksin dibenar masuk kampus*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/operasi-ipt-hanya-pelajar-kakitangan-lengkap-vaksin-dibenar-masuk-kampus-319667>
- Bernama. (2021, 23 Februari). *Bukan boleh cucuk sembarangan!*. *Harian Metro*. <https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2021/02/677447/bukan-boleh-cucuk-sembarangan>
- Bernama. (2021, 19 Oktober). *Penjawat awam gagal lengkapkan vaksinasi COVID-19 boleh dikenakan tindakan tatatertib, ditamatkan perkhidmatan*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/penjawat-awam-gagal-lengkapkan-vaksinasi-covid19-boleh-dikenakan-tindakan-tatatertib-ditamatkan-perkhidmatan-326101>
- Fareez Azman. (2021, 9 Ogos). *Anda lengkap dua dos vaksin? Ini kelonggaran SOP yang perlu anda tahu*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/anda-lengkap-dua-dos-vaksin-ini-kelonggaran-sop-yang-perlu-anda-tahu-313023>

- Hasimi Muhammad. (2021, 10 Oktober). *Akhirnya! 11 Okt dah boleh rentas negeri*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/akhirnya-11-okt-dah-boleh-rentas-negeri-324578>
- Kementerian Kesihatan Malaysia. (2021a). *Indikator PPN: Kes harian COVID-19 digantikan dengan kes kemasukan hospital baharu bergejala bagi negeri di Fasa 1 yang mencapai kadar vaksinasi lengkap sekurang-kurangnya 50% penduduk dewasa*. <https://covid-19.moh.gov.my/faqsop/pelan-pemulihan-negara/2021/08/peggantian-indikator-pelan-pemulihan-negara-07082021>
- Kementerian Kesihatan Malaysia. (2021b). *Vaccination in Malaysia*. <https://covidnow.moh.gov.my/vaccinations/>
- Majlis Pemulihan Negara. (2021). *Pelan Pemulihan Negara*. <https://pelanpemulihannegara.gov.my/faq.html>
- Muhammad Shazeri Baherudin. (2021). *Hakasasi manusia menurut Perlembagaan Persekutuan*, i-WIN LIBRARY. https://waqafilmunusantara.com/wp-content/uploads/2021/08/5_artikel_hak-asasi-manusia_competition.pdf
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. Basic Books.
- Nur Huda Musa. (2021, 16 Oktober). Kita akan terus menyusahkan hidup antivaksin – KJ. *Kosmo*. <https://www.kosmo.com.my/2021/10/16/kita-akan-terus-menyusahkan-hidup-antivaksin-kj/>
- Peraturan-peraturan Pencegahan dan Pengawalan Penyakit Berjangkit (Langkah-langkah di dalam Kawasan Tempatan Jangkitan) (Kawalan Pergerakan) (No. 2) 2021.
- Perlembagaan Persekutuan Malaysia.
- Raja Noraina Raja Rahim & Yusmizal Dolah Aling. (2021, 1 Mac). Buka sempadan, rentas negeri selepas imunisasi capai tahap tertentu. *Harian Metro*. <https://www.hmetro.com.my/utama/2021/03/679307/buka-sempadan-rentas-negeri-selepas-imunisasi-capai-tahap-tertentu>
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice* (Ed. ke-2). Belknap Press: An imprint of Harvard University Press.
- Salahuddin, A. (2018). Robert Nozick's entitlement theory of justice, libertarian rights and the minimal state: A critical evaluation. *Journal of Civil & Legal Sciences*, 7(1), 1–5.
- Umavathi Ramayah. (2021, 17 Mei). *Hanya vaksin Pfizer-BioNTech sesuai untuk ibu mengandung – Khairy*. Astro Awani. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/hanya-vaksin-pfizerbiontech-sesuai-untuk-ibu-mengandung-khairy-298391>
- Wacks, R. (2012). *Understanding jurisprudence: An introduction to legal theory*. Oxford University Press.
- Velasquez, M., Andre, C., Shanks, T.S.J., & Meyer, M. J. (2014). *Justice and fairness*. Santa Clara University. <https://www.scu.edu/ethics/ethics-resources/ethical-decision-making/justice-and-fairness/>